

FOTÓ: TRENKŐS MIHÁLY

Túl az elbeszélésen

Józan Illikó, Kulcsár Szabó Ernő,
Szegedy-Maszák Mihály (szerk.):
Az elbeszélés módszerei

A tanulmánykötet fülszövege egyszerre ígér elméleteket, és egyszerre ígéri az elméletek alkalmazását. A vállalkozás, olvassuk, „egyrésztől összegzi mindazt a tudást, ami a modern narratívaelméletek hozadéká, másrészt az elméleti megfontolásokat a szövegelemzések során következetesen próbára teszi”. Az ígért, a kötetet letéve kijelenthető, teljesül is meg nem is. Teljesül, amennyiben a kötet elméleteket is mozgósít, és szövegelemzéseket is nyújt. Nem teljesül, amennyiben ezt nem „egyrésztől” meg „másrésztől” teszi, nem beszél tehát külön steril elméletekről, és nem applikálja külön egyes szövegekre a steril elméleteket.

Nem: a gyűjtemény, a kortársi mainstream irodalomértés eljárásának megfelelően, nem különíti el az elméletet annak alkalmazásától. A szerzők valamennyien szövegeket elemeznek itt: szövegeket Vörösmarty Mihálytól Esterházy Péterig és Adalbert Stiftertől Christoph Ransmayrig. Szövegelemzés közben azonban a gondolatmenet valamely pontján, a lehető legtermészetesebben fordulnak a posztmodern irodalomelméletekhez.

„Posztmodern irodalomelméletek”, mondjuk így. Merthogy a kötet alcíme – „Narratíva és identitás” – mintha túl szűken határolná be a kötetben mozgósított elméletek körét. Ez alapján MacIntyre morálfilozófiája jut az ember eszébe, az „élet elbeszéltségének” fogalmával, vagy Ricoeur irodalomelmélete, az egyszerre a szöveg, a cselekvés és az erkölcs teóriáját nyújtó elbeszéléselmélettel. Itt, ebben a kötetben, nyilvánvalóan nem csupán ezekről van szó: a szemléletek és megközelítések lényegesen gazdagabb változataival találkozunk.

Hogy ez mennyire így van, azt a vállalkozás irányítóinak, Kulcsár Szabó Ernőnek és Szegedy-Maszák Mihálynak a kötetbeli írásai bizonyítják a legkésebben. Kulcsár Szabó metanyelven fogalmazott szaktanulmányt, Szegedy-Maszák magukat könnyen olvastató esszéket közöl. Kulcsár Szabó szaktanulmánya Németh László Ember és szerep-ének adja az elbeszélés hangsúlyozottan nyelvi történetként értelmező, retorikai olvasatát, a referenciális olvasás lehetőségének, így Németh „összintességének” tagadása mellett értelve. Szegedy-Maszák egyik esszéje Kertész Imre Sorstalanságának szoros olvasatával szolgál, a regény egyszerre megfigyelt és megfigyelt főhősének helyzetében a megértés iróniáját ismerve föl; a másik esszéje pedig Esterházy műveinek idegen fordításaihoz fűz megjegyzéseket, az író szépirodalmi és értekező prózai teljesítményének határozott színvonalkülönbsége mellett foglalva állást.

Ahogy a szerkesztők írásai, valamennyi közreműködő dolgozata a megközelítéseknek ezt a sokféleségét mutatja. Három példa az összesen huszonhat tanulmányt átnyújtó gyűjtemény nehezen áttekinthetően gazdag anyagából.

Imre En Zoltán a Nemzeti Színház 1930-as Bánk Bán-bemutatója körüli vitákat elemelve a kulturális-irodalmi kánonképződés elméletét mozgósítja. Katona drámájának korabeli színpadi modernizálási kísérlete, bizonyítja, a nemzeti identitással összefonódott nemzeti kánon elleni támadásnak minősül. Hajdu Péter a Beszterce ostromának értelmezése során a narratológia időkonceptiójával vitatkozik. Mikszáth regényének két világa – Pongrácz gróf várának „középkori” és Zsolna városának „modern” világa –, magyarázza, két különböző időfelosztást reprezentál. Zsadányi Edit Esterházy Péter Egy nőjét olvasva a feminista irodalomelmélet eszköztárát használja. A regény a nőt kizárólag a férfi vágyának tárgyaként tekintő epizódjai, mondja, maguk is újratermelik és konzerválják a hagyományos nemi szerepmintákat.

Az elbeszélés módszereit nem könnyű olvasmány. Ahogy tanulmányaiban vilámgyorsan váltják egymást a teoretikus betétek és a szövegértelmező fejezetek, ahogy szerzőinek elsöprő többsége előszeretettel használ tudományos metanyelvet: mindez nem segíti a kötet olvasójának dolgát. Az irodalomtudományi munkák – itt az újabb bizonyíték rá – ma az irodalomtudósok számára készülnek: nem a közönségnek vagy nem a kultúrák közvetítés, a tanítás hagyományos munkásainak, a tanároknak. Mindenesetre mást – többet – ad, mint amennyit várunk tőle. Tanulmányai túltekinthetnek a narratológia hagyományos kérdésfelvetéseiben. (Osiris, 544 oldal, 2480 forint)

PERECZ LÁSZLÓ

Döntés

BÄCHER IVÁN

1982. május 21-én péntek délután hat órakor Gold Jenő a Baross térről a Thököly útra kanyarodó 7-es busz forgójában állva végleg eldöntötte: nem megy el tanárnak, hanem írni fog. Költő lesz. Legrosszabb esetben is író. De inkább költő. Hisz' tele van az ő szíve érzeményekkel. Meg mindenféle mással. No meg a zenei vonal is így hasznosulhat leginkább. De az lehet, hogy mégiscsak író lesz. Csak újságíró, az nem. Az soha. Azt beleverte az apja az ő fejébe is. Az újságírás az az emberből az író kiöli. Arról nem is beszélve, hogy az újságíró az nem megy haza. Mindenesetre ez eldőlt: az írás. Hogy az lesz az ő dolga, élete. Az írás és semmi más. Ez eldőlt, érezte, akkor eldőlt, egyszer s mindenkorra el.

Örült nagyon ennek, hogy döntött ugyanis.

Mert ezzel mindig – addig, akkor és később is – sok baja volt, a döntéssel. Nemigen tudott hozni azt ugyanis. Lagymatag volt, tesze-tosza, méla. Mondhatnánk: nőies – ha nem ismernénk a nőket. Már bocsánat az előítéletes fogalmazásért, de – nőies. Nem volt kedve az életet tudatosan, tervezetten élni. Hagyta csak, hogy a dolgok megtörténjenek vele. Legfőlegbű sügött a sorsnak, de aztán csak hagyta, hogy az sodorja őt. Érthető tehát, hogy ha néha-néha mégis sikerült valami komolyabb döntést hoznia, akkor arra mindig roppant büszke volt. Magában. Mert mással nemigen beszélt erről, erről se; igaz, egyébről se nagyon.

Örült tehát akkor is, ott fenn a buszon, mikor letisztult a fejében minden, és a hosszas, többhetes, több hónapos, tán többéves hezitálás után végre eldöntötte,

mégpedig – pontosan tudta, érezte akkor ezt is – visszavonhatatlanul: írni fog. Írni és csakis írni.

Öröme e döntés felett csak növelte, hogy életének abban a periódusában már a második efféle fontos, vagy legalábbis akkor fontosnak tűnő döntése volt.

Az elsőt másfél évvel előbb hozta, negyedév végén, miszerint halasztani fog egy évet. Ezt a döntését meg lehetős értetlenség fogadta, ugyanis valós okát, hogy írni akar, pláne, hogy verseket, röstellte volna közzölni bárkivel, beleértve szüleit is, akik mindazonáltal elfogadták a döntést, természetesen vállalva annak finansziális konzekvenciáit is. (A Gold család életét vezérlő egyik alapelv szerint aki tanul, az tanuljon. Annak az a dolga, az ne lopja az időt mással, főleg ne pénzkérésével. Arra vannak a szülők, hogy gyermekeik tanulását finanszírozzák. Aki tanul, az mélyedjen el tanulmányaiban inkább. Majd később behozza a költségeket, ha behozza, persze. Egyébként akkoriban Magyarországon még ingyenes volt az oktatás.)

Kezdetleges klanciáit kizárólag nagynénikéjének, Romlaky Annának mutatta meg. Ő aztán egy idő múlva eljuttatta azokat az irodalmi hetilap szerkesztőségébe is, ahová Jenő szépen kezdett eljárni havonta, kéthetente. Vitte az ő kis strófáit, szépen szorgosan, a barátságos szerkesztők rámutattak azok fogyatékosságaira, javallottak és biztattak, újabb és újabb feladatokkal bocsátották el Jenőt, akinek egy jó évi efféle iskoláztatás után egy szép napon meg is jelent csokornyai verse a lapban. Ezerkettőszáz forint honoráriumot kapott.

Felbuzdult ezen, érthetőn, érezte, hogy már sínen van, kezdett más szerkesztőségeket is fölkeresni, prózai közlemények elkészítésével is megpróbálkozott.

Opusait vitte a Magyar Nemzetnek, ahol az azóta meghalt, akkor még viruló szerkesztő fogadta őt, vitte a Népszavához, ahol a később meglehetősen jobbra tért hírlapíró látta szívesen őt. Legjobbkat tartott novelláját, melynek címe első könyvének is címe lett, egyenesen a Népszabadsághoz juttatta el. Innen azonban választ sem kapott. El is határozta, hogy ha eljön az ideje, keményen megleckézteti majd a kulturális rovat akkori vezetőjét, bizonyos E. urat. Aztán, mire eljött az ideje, E. úr már nem volt rovatvezető, lett viszont Gold Jenő kedves, atyai barátja. De ez akkor még messzire volt.

Akkor még csak járogatott az egyetem frissiben alakult irodalmi folyóirata köré szerveződött kis társaságba, ahol ki-ki felolvasott írásaiából. A csapat vezetője minden elhangzó verszet, novellett után megvargatta gyér szakállát, a mennyezetre nézett, majd bólogatott egyet súlyosan, és ekként nyilatkozott meg: „Plasztikus.”

Szóval belekerült az irodalom véráramába Gold Jenő.

Nem volt nehéz meghoznia a döntést tehát: nem taníthat, mert az elveszi az írástól az erőt, és ami fontosabb: az időt, a drága, jó, pótolhatatlan időt, amiből csak egy van; azt az egyet kell kinek-kinek magának beosztania óvón. Az ember vagy tanít, vagy ír. A kettő együtt bajosan lehet. Őneki pedig írnia kell, eldőlt, eldőlt ez végérvényesen, mert eldöntötte ezt, ott, ekkor, 1982. május 21-én péntek délután hat órakor, a Baross térről a Thököly útra kanyarodó 7-es busz forgójában állva Gold Jenő.

Aki így lett az év szeptemberétől középiskolai tanár. És az is maradt kilenc éven át.

BORBÉLY SZILÁRD

A Pelikán allegóriája

Mert mint ama Pelikán,
amely Rozmaringra száll,
Rozmaringnak ágára,

s néz a lemenő Napra,
mert immár napszállatra
fény esik a Halottra

a redőny résein át
arcát fénycsík szeli át,
várja a Feltámadást,

s a Madár csak halogat,
mikor már le ment a Nap
számolja az ágakat,

a Rozmaring ágait,
amely olyan, mint a Hit
fénye gyilkosan vakít:

„Kérlek zarándok Lelkem,
Téged is halott Testem,
Értsetek egyet velem:

Pelikán a Rozmaring-
ágra szállva ága ring,
s nem mozdulnak szárnyaink.

Krisztus ötezer-négyszáz
És negyven ütést számlál,
amikor Őt megbántják,

s Töviskoronájának
hetvenkét kis ágának
tüskéi mind fájának,

ha a Holt fel támadna,
s mint Pelikán, itt járna
az Allegóriája.”

Borbély Szilárd (1960) József Attila-díjas, legutóbbi könyvét Ami helyet címmel 1999-ben adta közre a Jelenkorral.

TŐZSÉR ÁRPÁD

A skarlát betű színe

Skarlát Á-t a vállra?! Ugyan minek?
A gyűlölet oly lakályos! És erősebb,
mint az oszló hullát összefogó beton
a disznóiban, a hírlás alatt.

S az imakönyvek csatjánál is erősebb –
A közvetlen démonok pánfja az iszony,
a közvetettké a szeretet,
mit a disznók napjában levezelnek.

Egyszer majd úgyis minden írás vers lesz,
a betűk jelentését elfelejtjük,
s az lesz a színük, ami tegnap ült ki
egy pergamen-sírban bomló elégiára.

Tőzsér Árpád (1935) Ady Endre-díjas, a közeljövőben lát napvilágot a Széphalonnál új verseskötete, a Tanulmányok költőportrékhoz.